

קריאת ההלל בליל הסדר

הרב ידידיה שביב

חג הפסח הוא חג ייחודי מסיבות רבות, אחת הסיבות לייחודיות זו היא העובדה שרק בחג הפסח קוראים הלל בלילה. המאמר הבא מבקש לבחון לעומק את גדרו ומהותו של אמירת ההלל בליל הסדר.

שתי המצוות המרכזיות בליל הסדר הן אכילת מצה וסיפור יציאת מצרים, ושתייהן מן התורה¹. מתווספות אליהן מצוות דרבנן שגם הן קשורות לאכילה ולדיבור. אכילת מרור, כורך, סעודת יום טוב, אכילת אפיקומן (כנגד אכילת קרבן פסח) ושתיית ארבע כוסות כולן מצוות שמקיימים אותם ע"י פעולת האכילה. בחלק של הדיבור מצטרפות שתי מצוות נוספות: אמירת הלל וברכת השיר². שם החג - פה סח - מבטא את התפקיד המרכזי בפעולת הפה בלילה זה.

¹ בגמ' (פסחים קכ, א) נחלקו הדעות, רב אחא בר יעקב סבר שמן התורה, מצות אכילת מצה ומרור היא רק ביחד עם קרבן פסח, שנאמר (במדבר ט, יא): "על מצת ומררים יאכלוהו", ורבא סובר שישנה מצוה לאכול מצה גם בזמן שאין בית המקדש קיים, משום שנאמר (שמות יב, יח): "בערב תאכלו מצות" - מכאן שיש מצוה עצמאית לאכול מצה, בלי קשר לקרבן הפסח. להלכה, נפסק כדעת רבא, שיש מצוה מדאורייתא לאכול מצה גם בזמן שאין בית המקדש קיים (רמב"ם פ"ו מהל' חמץ ומצה; משנה ברורה סי' תעה ס"ק טז). ולעניין סיפור יציאת מצרים כתב הרמב"ם: (פרק ד' מהלכות חמץ ומצה) "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר (שמות י"ג): 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים'..."

² במשנה (פסחים קיז, ב) שנינו: "על כוס רביעי גומר את ההלל ואומר ברכת השיר". ונחלקו אמוראים מהי "ברכת השיר": יש אומרים שהיא ברכת "יהללך ה' אלהינו כל מעשיך" שמסיימים בה את ההלל בכל זמן שאומרים הלל, וחותמים בה: "ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות". ומכאן נקראת היא "ברכת השיר", כלומר ברכת השבח. ויש אומרים, ש"ברכת

אם נתבונן על מהלך הסדר שתקנו לנו חכמים נמצא שהחלק הראשון של הסדר הוא ה"מגיד" שבסופו שותים כוס שני. לאחר מכן מצוות האכילה שבסופן שותים כוס שלישי ולבסוף אמירת ההלל הנאמרת על כוס רביעי.³

ניתן להקשות, מדוע תקנו לנו את מצוות האכילה בין שני חלקי הדיבור בליל הסדר. לכאורה היה צריך לכרוך את סיפור יציאת מצרים עם אמירת ההלל ומתוך כך לעבור למצוות אכילת מצה וכו'.⁴ זאת ועוד, במקום לומר את ההלל ברצף תקנו לנו חכמים לאמרו בשני חלקים. חלק אחד, בסוף ה"מגיד" ולפני הברכה החותמת חלק זה ואילו החלק השני נאמר לאחר ברכת המזון. מה פשר חלוקה זו של ההלל? אם הוא חלק מסיפור יציאת מצרים צריך שיאמר כולו לפני אכילת המצה ואם הוא חלק עצמאי צריך שיאמר כולו לאחר ברכת המזון.

אמירת ההלל בלילה

לפני שנברר את מקומו של ההלל בהגדה אנו מבקשים להתייחס ליסוד אמירת ההלל במועדים ולעצם אמירת הלל בלילה.

הגמ' בערכין (י, ב) מונה את הימים בהם אומרים הלל:

דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל: שמונה ימי החג, ושמונה ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח, ויום טוב (הראשון) של עצרת; ובגולה עשרים ואחד: תשעה ימי החג, ושמונה ימי חנוכה, ושני ימים טובים של פסח, ושני ימים טובים של עצרת. מאי שנא בחג דאמר' כל יומא, ומאי שנא בפסח דלא אמרין כל יומא? דחג חלוקין בקרבנותיהן, דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן. שבת דחלוקה בקרבנותיה לימא! לא איקרי מועד. ראש חודש דאיקרי מועד לימא! לא איקדיש בעשיית מלאכה, דכתיב: "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג", לילה המקודש לחג טעון שירה, ושאיין מקודש לחג אין טעון שירה.....

השיר" היינו "נשמת כל חי"; ונקראת ברכת השיר לפי שאומרים אותה בשבתות אחרי "פסוקי דזמרה". מפני המחלוקת - נוהגים לומר את שתייהן.

³ כוס ראשונה שאנו שותים בקידוש לא שייכת למהלך הסדר אלא היא מצוות יום טוב כשאר ימים טובים.

⁴ האחרונים כתבו שאמירת ההלל שבסוף הסדר היא חלק ממצות סיפור יציאת מצרים. ודייקו כן מלשון הרמב"ם בספר המצוות. וכן מבואר בירושלמי "דאמר תחילת ההלל על כוס שני משום המתחיל במצווה אומרים לו גמור" דהיינו: סיפור יציאת מצרים נגמר באמירת ההלל.

על פי גמרא זו, הכלל לאמירת הלל הוא יום שנקרא מועד ונאסר בעשיית מלאכה⁵. פסח בהחלט עונה על הגדרה זו. אך יותר מזה, הוא בניין אב לשאר המועדים בחיוב אמירת הלל. לעומת זאת, פסח שונה משאר המועדים בכך שאמירת ההלל היא גם בלילה. לכאורה, כך היה צריך להיות בכל המועדים שהרי היממה היהודית נפתחת בלילה וכל מצוות היום מתחילות מהלילה. אם כן, גם ההלל היה צריך להיאמר מיד בתחילת היממה. תחת זאת, אנו ממתניים עם אמירת ההלל עד הבוקר. הסיבה לכך היא, משום שבבית-המקדש היו קוראים הלל רק בימים, בעת הקרבת הקרבנות, שנערכה תמיד בימים ולא בלילות. סיבה נוספת מובאת בגמרא במגילה דף כ', ב: "מנלן? (שכל היום כשר לקריאת הלל) דכתיב: "ממזרח שמש עד מבואו" רב יוסף אומר: "זה היום עשה ה'".

ברור הדבר שיש יחוד בהלל זה הנאמר בליל הפסח. מנהג הספרדים והחסידים לאומרו בציבור בתפילת ערבית של ליל החג. כך פוסק השו"ע (או"ח תפ"ז, ד'): "בליל ראשון של פסח גומרין ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף, וכן בליל שני של שני ימים טובים של גליות. הגה: וכל זה אין אנו נוהגים כן, כי אין אנו אומרים בלילה בבית הכנסת ההלל כלל"⁶.

על אף המחלוקת בעניין אמירת ההלל בבית הכנסת, לכולי עלמא קוראים את ההלל בסעודת החג. מנהג זה ייחודי מאוד ושונה מאמירת הלל בשאר המועדים בשלושה דברים: לא מברכים עליו, הוא נאמר בישיבה ומפסיקים אותו בסעודה. על מנת להסביר שינויים ייחודיים אלו, נברר מהו אותו ההלל שאנו נוהגים לאומרו בליל הסדר, ומהו הטעם לאמירתו בפסח.

⁵ הגמרא ממשיכה לברר את אי אמירת ההלל בראש השנה וכיום הכיפורים, למרות שהם עונים על הגדרות אלו ואת אמירת הלל בחנוכה, למרות שלא עונה על הגדרה זו וקובעת למעשה, שלכלל זה יש יוצאים מן הכלל.

⁶ המחלוקת בין המחבר והרמ"א מבוססת לכאורה על המשתמע מהתוספתא וממסכת סופרים. במסכת סופרים (פרק כ' הל' ט) נאמר "דתני ר"ש בן יהוצדק ימים שמונה עשרה ולילה א' יחיד גומר בהן את ההלל ואלו הן וכו' וי"ט הראשון של פסח וילילו וכו' מצוה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של פסח בבית הכנסת ולברך עליהן ולאומרן בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו וכשהוא קורא אותו בביתו אינו צריך לברך שכבר בירך בריבים". משמע מכאן, שקריאת ההלל בבית הכנסת היא לכתחילה, ומצוה מן המובחר. נראה שזה היה המקור לדברי המחבר, שנקט בסגנון מסכת סופרים "גומרין ההלל בצבור בנעימה בברכה". לעומת זאת נאמר בתוספתא פסחים (פ"ה הל' ה') "בני העיר שאין להם מי שקריא את ההלל הולך לבית הכנסת וקורא פ' ראשון והולכין [לבייתם] ואוכלין ושותין וחוזרין וגומרין את כולו, ואם א"א להם כן גומרין את כל ההלל". ומבואר דדין קריאת ההלל בבית הכנסת הוא רק בדיעבד למי שאינו בקי. נראה שזה היה המקור לדברי הרמ"א, ש"אין אנו נוהגים כן" מפני שאנו בקיאים באמירת הלל, ואין צורך לאומרו בביהכ"נ שנחקק להוציא את שאינו בקי.

הלל המצרי והלל הגדול

נאמר בגמרא פסחים (ק"ח, א) :

תנו רבנן רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול דברי רבי טרפון ויש אומרים ה' רעי לא אחסר מהיכן הלל הגדול רבי יהודה אומר מהודו עד נהרות בבל ורבי יוחנן אומר משיר המעלות עד נהרות בבל רב אחא בר יעקב אמר מכי יעקב בחר לו יה עד נהרות בבל⁷ ולמה נקרא שמו הלל הגדול אמר רבי יוחנן מפני שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה.....

וכי מאחר דאיכא הלל הגדול אנן מאי טעמא אמרינן האי משום שיש בו חמשה דברים הללו יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומתן תורה ותחיית המתים וחבלו של משיח יציאת מצרים דכתיב בצאת ישראל ממצרים וקריעת ים סוף דכתיב הים ראה וינס מתן תורה דכתיב ההרים רקדו כאילים תחיית המתים דכתיב אתהלך לפני ה' חבלו של משיח דכתיב לא לנו ה' לא לנו ואמר רבי יוחנן לא לנו ה' לא לנו זו שעבוד מלכות איכא דאמרי אמר רבי יוחנן לא לנו ה' לא לנו זו מלחמת גוג ומגוג רב נחמן בר יצחק אמר מפני שיש בו מילוט נפשות של צדיקים מגיהנם שנאמר אנה ה' מלטה נפשי....

מהגמרא משמע שעיקר אמירת הלל בליל הסדר הוא הלל הגדול והגמרא מנסה למצוא הסברים לאמירת הלל המצרי בליל הסדר. לכאורה, על פי הגמרא, ניתן היה להסתפק בליל הסדר באמירת מזמור קל"ו בתהילים ולא היינו צריכים את ההלל שאנו נוהגים לאומרו במועדים ובראשי חודשים. הטעמים שניתנים בגמרא לאמירת הלל המצרי מבארים את הקשר בין הלל המצרי לליל הסדר ואינם עוסקים בדיון הרחב של אמירתו במועדים. יוצא, שטעם אמירת הלל המצרי בליל הסדר אינו מהטעמים שנאמרו לעיל בגמרא בערכין, שהכלל לאמירת הלל הוא יום שנקרא מועד ונאסר בעשיית מלאכה. אם כן, מהו, הטעם לאמירת ההלל באופן ספציפי בליל הסדר?

גדרו ומהותו של ההלל שבילל הסדר

ההלל שנאמר בליל הסדר שונה מהותית מההלל הנאמר בשאר המועדים ואפילו מההלל שנאמר בבוקרו של חג הפסח. בירושלמי פסחים (פרק ט, הלכה ג) נאמר: "אמר רבי יוחנן

⁷ לדעת כל הדעות אומרים מזמור קל"ו בתהילים. חלקו תנאים האם יש עוד מזמורים שהם חלק מההלל הגדול. לדעת רבי יהודה – אין מזמורים נוספים. רב אחא בר יעקב מוסיף את המזמור שלפניו – קל"ה ור' יוחנן מוסיף גם את מזמור קל"ד. להלכה נפסק כדעת ר' יהודה.

בשם רבי שמעון בן יהוצדק, כתוב 'השיר יהיה לכם כליל התקדש חג' - בא ללמד על מפלתו של סנחריב ונמצא למד ממנו: מה זה טעון הלל, אף זה טעון הלל. כלומר, הירושלמי לומד מליל פסח הראשון, שבו יצאו ממצרים, את החיוב לומר הלל גם בשעת הנס שנעשה במפלתו של צבא אשור, וממנו חוזר ולומד חיוב אמירת הלל בליל הסדר שבכל שנה. על פי זה, תקפו של אמירת ההלל בליל הסדר הוא מדברי קבלה, דברי נביאים, לעומת הלל של מועדים שחיובו מדברי סופרים.⁸

הגמרא בפסחים (ק"ז, א) מבארת את המקור לאמירת הלל על נס:

אמר רב יהודה אמר שמואל שיר שבתורה משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים והלל זה מי אמרו נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן....

מכך שלמדים דין אמירת הלל בליל הסדר ממפלתו של סנחריב משמע שלאמירת הלל בליל הסדר יש גדר מיוחד, כאילו כעת היא שעת הנס עצמו, וכפי שאומרת המשנה (פסחים קטז, ב): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", כלומר, שיש חיוב שאדם ירגיש ממש את הרגשת הנס בליל הסדר כאילו ברגעים אלה הוא עצמו נגאל ממצרים מה שיעורר בו את הרצון לומר הלל על החוויה שהוא חווה ברגע זה.⁹

הגמרא בפסחים (פה, ב) מתארת את החוויה ואת עוצמת השמחה באמירת הלל בליל הסדר: "כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא", כלומר חבורות הנמנות על פסח היו כה גדולות, עד שלא נותר אלא כזית לכל אחד, ושירת ההלל הייתה כה חזקה, שהיה נדמה כאילו הגנות עומדים להישבר מעוצמתה. אם כן, חיוב ההלל בליל הסדר הוא על עוצמת השמחה ותחושת הנס. הגרי"ז בחידושו על מסכת ערכין (יב, ב) מביא את דעת רב האי גאון להגדרתו של הלל זה ולהשלכות ההלכתיות של הגדרה זו:

והנה הר"ן בפרק ערכי פסחים הביא בשם רבינו האי גאון וז"ל, אבל רבינו האי גאון ז"ל כתב בתשובה שאין מברכין על הלל שבילי פסחים לגמור את ההלל שאין אנו קוראין אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה וכו' לפיכך אם בא אדם לברך משתקין אותו עכ"ל, ובמרדכי הביא זה בשינוי לשון קצת, וז"ל, על קריאת הלל שבילי פסחים כתבו הגאונים שאין מברך עליו לגמור לפי שמפסיקין בו לאכול סעודתן ואינו אלא כקורא

⁸ כפי שנראה להלן בדברי הרמב"ם והגרי"ז.

⁹ עפ"י זה מובנת הגמרא שמשעה תיקן לישראל לומר הלל בפסח. והרי פרקי תהילים נתחברו מאוחר יותר ע"י דוד? אלא הכוונה שמשעה תיקן את עצם השירה בזמן אכילת הפסח אך רק אחרי חיבור ספר תהילים נקבעו פרקים קיג-קיד כקריאת ההלל.

בעלמא וכן פירש רב צמח ורב האי שאין אלא כקורא בעלמא עכ"ל, ובביאור דבריהם נראה דהא באמת ב' דיני הלל הן, דהלל שנתקן ל"ח ימים הקבועים הוא דין קריאת הלל, ודין הלל דתקנו שיכולים לומר כשנגאלו מצרה אינו דין הלל של קריאת הלל כי אם דין הלל של שירה.... ועוד נפקה מינה דבהלל של קריאת הלל צריך כל ההלל דוקא ולא שייך מקצת הלל, מה שאין כן הלל של שירה שפיר שייך אף מקצת הלל, כמבואר במשנה פסחים (דף ס"ד ע"א) מימיהם של כת שלישית לא הגיעו לאהבתי כי ישמע ה', ויתבאר בזה לשון הגמרא ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל, והיינו דנקט אלו ה' נפקה מינה, דבימים הקבועים אין צריך לכל ישראל, וגם דאיכא דינא דגומר ולא שנא מקצת הלל, וזהו ביאור דברי רב האי גאון, דאין צריך לברך לפי שאין אומר בתורת קורין, רוצה לומר שאינו מתורת קריאת הלל כי אם בתורת אומר שירה, ועל זה ליכא דין ברכה, וזה ג"כ מה שהביא המרדכי דכיון דמפסיקין באמצע הרי שאינו אלא הלל של שירה ולא של קריאת הלל, ומיושב בזה דברי הרמב"ם דדין הלל של קריאת הלל הוא לעולם מדברי סופרים, אבל הלל של שירה הוא מדברי קבלה, והיינו קרא דהשיר יהיה לכם כליל התקדש חג, דקאי על ערבי פסחים דהוא דין הלל של שירה וזהו מדברי קבלה.

מדברי רב האי גאון נלמד שהלל כליל הסדר הוא בעצם **שירה** - "שירה חדשה שבחו גאולים". מסיבה זו לא מברכים עליו, מותר לומר מקצתו ומותר אפילו לאכול באמצע אמירתו. העובדה שאין מברכים על הלל כליל פסח לדעת רב האי אינה גריעותא, אלא להיפך, מעלה מיוחדת של הלל זה. היותו של ההלל בגדר שירה הביאה את השו"ע בסמך תפ"ז סעיף ד לפסוק: "כליל ראשון של פסח גומרין ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף"¹⁰. ללמדך, שיש דין מיוחד של שירה ונעימה בהלל זה.

ה"יחץ" שעושים להלל

עתה נעבור לשאלה: מדוע חז"ל תיקנו לקרוא את ההלל בסדר ההגדה בשני חלקים נפרדים? המשנה בפסחים (פרק י', ו) מביאה מחלוקת בין בית שמאי ובית הלל איזה חלק נאמר לפני אכילת המצה:

עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרין עד אם הבנים שמחה בית הלל אומרין עד חלמיש למעינו מים וחותרם בגאולה. רבי טרפון אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרור ואינו חותרם רבי עקיבא מוסיף כן ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו יגיענו לרגלים ולמועדים אחרים הבאים לקראתנו בשלום שמחים בבנין

¹⁰ עיין בהערה 6 שמקור דבריו של השו"ע הוא מסכת סופרים בה נכתב "ולאומרן בנעימה"

עירך וששים בעבודתך לאכול מן הזבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון ונודה לשמך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו ברוך אתה ה' גאל ישראל.

לדעת בית שמאי אומרים רק מזמור קיג בסיום ה"מגיד" ולדעת בית הלל אומרים גם מזמור קי"ד. הלכה נפסקה בבית הלל¹¹. האברבנאל בפירושו "זבח פסח" להגדה מבאר את הטעם לחלוקה:

ומה שנראה לי בזה שחז"ל שיערו בהלל הזה שני חלקים: החלק הראשון מתחלתו עד 'למענינו מים' ידבר מיציאת מצרים וקריעת ים סוף, ולכן קראוהו הלל המצרי.... כי שני הפרקים הראשונים מהלל עד 'למענינו מים' נאמרו על יציאת מצרים, ולכן עשו בו הפסקה ותקנו אחרי ברכת הגאולה שעניינה ההודאה על גאולת מצרים ותקנו שיעשו אחרי מצות המצה והמרור ויאכלו הסעודה, ואחרי יבוא החלק השני מן ההלל ועניינו לעתיד לבא לזמן גליות, וכמו שאמר רבי יוחנן (פסחים קי"ז, א) האלה הפרקים האחרונים המורים על תחיית המתים וחבלו של משיח ומלחמת גוג ומגוג....

לדעת האברבנאל החלק הראשון מדבר בגאולת מצרים וחזרתם בו בברכת הגאולה והחלק השני עוסק בגאולה העתידית. הסעודה מפרידה בין שני החלקים.

חזוק לדברי האברבנאל ניתן לקבל מהגמרא בתענית (כה, ב):

משנה: מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות, אמר להם רבי טרפון 'צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב', ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול.

ובגמרא: מעשה וגזרו תענית בלוד - ונימא הלל מעיקרא? אביי ורבא דאמרו תרוייהו: לפי שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה.

על פי הגמרא בתענית חלוקת ההלל ברורה. החלק הראשון מדבר על יציאת מצרים ובשעה שלחם עוני מונח לפנינו, כאשר עדיין איננו עסוקים בסעודת החג. החלק השני מתייחס לגאולת מצרים ולגאולה העתידה, ולכן החלק השני של קריאת ההלל נאמר דווקא אחרי הסעודה - "על נפש שבעה וכרס מלאה".

¹¹ את מחלוקת ב"ש וב"ה, האם לומר מזמור "בצאת ישראל ממצרים" או לא, ניתן להסביר באופן הבא: לפי בית שמאי, אומרים לפני אכילת הפסח רק את המזמור הראשון של ההלל. את המזמור השני "בצאת ישראל ממצרים" לא אומרים בשלב זה, כיוון שבשעה זו טרם התרחשה יציאת מצרים. רק לאחר אכילת הפסח אומרים אותו. אך לפי בית הלל אומרים לפני אכילת הפסח גם את המזמור "בצאת ישראל ממצרים", משום שבעצם גם בסיום ליל הסדר עדיין זו לא השעה של יציאת מצרים (אלא רק למחרת), כך שאין עניין לדחות את אמירת המזמור לאחר אכילת הפסח דווקא.

שיר ושירה

אם נצרף את דברינו בעניין הגדרת ההלל כשירה ואת חלוקתו בליל הסדר לשני חלקים נקבל רעיון נפלא. מה ההבדל בין שירה לשיר?

המדרש בשמות רבה (כג, ד) מבאר את מיוחדות השירה:

אז ישיר משה - מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה אלא ישראל. ברא אדם ראשון ולא אמר שירה, הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים ולא אמר שירה, וכן יצחק מן המאכלת ולא אמר שירה, וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם ולא אמר שירה. כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם, מיד אמרו שירה לפני הקב"ה.

מה מיוחד במדרגת השירה? מדוע הקב"ה כה ציפה לשירת ישראל על הים?

חז"ל (שיר השירים רבה ד, כ) מלמדים אותנו שהיה מי שהחמיץ את הגאולה מפני שלא אמר שירה: "ר' יהושע בן לוי אמר: אילו אמר חזקיהו שירה על מפלת סנחריב היה נעשה הוא מלך המשיח וסנחריב גוג ומגוג, והוא לא עשה כן..." מה יש בשירה, שבזכותה יכל המלך חזקיהו לגאול את העולם, ובהעדרה להחמיץ את השעה?

שירה היא הכרת טוב מתפרצת, הכרת חסדי ה' בצורה כה בהירה במציאות, בלי הסתייגויות וללא ספקות. חזקיהו ראוי היה להיות מלך המשיח אילו אמר שירה. המשיח מביא את העולם אל ייעודו הטוב. רק ראייה מוחלטת של הטוב, הכרה בו והתמסרות אליו מסוגלות להביא פעמי משיח. המדרש מספר כי הנביא ישעיה ביקש מחזקיהו שישיר, חזקיהו סירב מפני שכבר נודע דבר הנס בכל הארץ. השירה נתפשה ככלי לפרסום הנס ולא כערך העומד בפני עצמו. לראשונה, בפרשת 'בשלח', רואה עם ישראל את יד ה' מתפרצת אל מהלך הטבע, קורעת את הים בדרך לגאולת ישראל ממצרים. העם חווה את החסד הגדול. הטוב הזה נוגע עד עמקי נשמתם, הם פורצים בשירה אדירה, הכרת טובה ללא מיצרים.

לעומת השירה שעניינה הכרת הטוב על חסדי ה', המתפרצת בשצף קצף וללא מיצרים, מגיע השיר ממקום אחר. ר' צדוק מלובלין בספרו "רסיסי לילה" אות ח' עוסק בקדושת ראש חודש וכך כותב:

וזה עניין קדושת ראש חודש שלא נזכר בתורה כלל כי לא היה בו התגלות שכינה בעבר רק לעתיד נאמר (ישעיה סו, כג) והיה מדי חודש בחודשו ומדי שבת בשבתו יבוא וגו' שיהיה גלוי הנוכח גם בראש חודש כי לעתיד נאמר שיהיה שיר חדש פירוש כמו שמוכא בשוחר טוב (מזמור פז) על פסוק (תהלים פז, ז) ושרים כחללים וגו' כי לעתיד לבוא יהיו

משוררים בכל שעה שיר חדש. כי כמו שהשם יתברך אין לו גבול וסוף כך להשגתו אין גבול. ובכל רגע ישיגו הכרת הנוכח במדרגה מחודשת ונוספת עד אין קץ כלל. רק בעולם הזה שהוא מוגבל ההשגה גם כן בגבול, אבל לעתיד יהיה נקרא שיר חדש כי תדיר יהיה חדש. כי השיר מצד ההכרה ובכל רגע יהיה הכרה מחודשת ושיר חדש ואין רגע שישוררו שיר שכבר אמרו ברגע שלפניה. ונמצא לעולם יהיה שיר חדש. זהו ענין ראש חודש

השיר אינו רק התפרצות של הכרת הטוב. השיר הוא נביעה של כוחות אינסופיים המתחדשים ללא הפסק וללא גבולות. מקורו של השיר הוא באינסופיותו של הבורא יתברך וממלא הוא פושט צורה ולובש צורה בכל רגע. השיר מתאים לתקופה בה "אשפוך את רוחי על כל בשר" (יואל ג, א), ולזמן שבו "יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל בך..." (מתוך "עלינו לשבח"), תקופה שבה הדבקות בה' תהפוך למציאות קבועה. אם כן, החלק שלפני הסעודה הוא שירה והחלק שאחר ההלל הוא השיר. חז"ל חלקו בין שני חלקי ההלל ותקנו לומר בברכה החותמת את ההגדה את המילים "ונאמר לפנינו שירה חדשה". מדברי התוס' (פסחים קטז, ב ד"ה ונאמר) מתבאר שהכוונה לשירה ששוררו ישראל בשעת היציאה ממצרים. אנו עתה משוררים את השירה כפי ששרו אבותינו על ים סוף. זו הסיבה שאנו סומכים את ראשית ההלל שעוסק ביציאת מצרים לשירה זו. לעומת זאת, החלק שנאמר לאחר הסעודה עוסק ב**שיר** שיושר ביום ההוא (ישעיהו כו, א). ימים של "שבחוהו כל האומים" בהם אוסרים חג (קרבן) ומעלים אותו על המזבח, ימים בהם נצביע ונאמר "זה היום עשה ה'", "זה ה' קיוונו לו" (ישעיהו כה, ט).

הלל נרצה

הטעם לקריאה הייחודית של ההלל בלילה, ללא ברכה ובחלוקתו לשניים קשור במשמעותם הרוחנית של ההלל ושל ליל חג הפסח. המילה 'הלל' היא מלשון הילה, אור. על-ידי אמירת ההלל מושכים כביכול אור אלוקי עליון מלמעלה, ואור זה אינו ניתן להשגה בלילה, בשעות החושך, אלא רק בשעות היום. לכן קוראים הלל תמיד ביום. יוצא מכלל זה הוא ליל הסדר, עליו נאמר "ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה" (תהילים קלט יב). זהו לילה מיוחד במינו בו מאיר אור עליון, שגובר על החושך. בלילה זה החושך עצמו כביכול נהפך לאור, ולכן אפשר לומר בו הלל. ליל הסדר הוא ליל הגאולה ממצרים. הגאולה ממצרים התאפשרה בזכות ההתגלות האלוקית שהתחוללה באותו לילה וגברה על החושך. בחלקה הראשון של ההגדה אנו מציינים את ההתגלות החד פעמית של גאולת מצרים, אך בחלק השני "הלל נרצה", אנו עוסקים בגאולה השלימה בו תהפוך ההתגלות הזו למציאות קבועה ובה נחיה בקביעות במצב של "ולילה כיום יאיר", במהרה בימינו, אמן.

